

costaid

Coping Strategies Against Information Disorder

Modul 2 Kritické myslenie

Spolufinancovaný
Európskou úniou

Financované Európskou úniou. Vyjadrené názory a postoje sú názormi a vyhláseniami autora(-ov) a nemusia nevyhnutne odrážať názory a stanoviská Európskej únie alebo Európskej výkonnej agentúry pre vzdelávanie a kultúru (EACEA). Európska únia ani EACEA za ne nepreberajú žiadnu zodpovednosť.

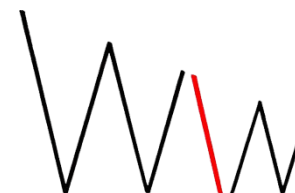
VERWEY, ^{Instituut} JONKER

KU LEUVEN

costaid
Coping Strategies Against Information Disorder

connexions
ICT for Education and Social Impact

Wissenschaftsinitiative
Niederösterreich

Science Initiative Lower Austria

Partneri

Moduly

1. Povedomie

2. Kritické myslenie

3. Riešenie konfliktov

4. Umožnenie dialógu

5. Etika

6. Reflexívne zručnosti

7. Digitálne zručnosti

Ciele

- ✓ Ukázať, ako je kritické myslenie dôležité pri riešení informačných hrozieb
- ✓ Vysvetliť, čo je kritické myslenie a aké sú jeho zložky.
- ✓ Ukázať nástroje, ktoré môžu jednotlivci aj pedagógovia používať pri kritickom myslení a ktoré pomáhajú budovať zručnosti kritického myslenia.

Čo je to kritické myslenie?

Kritické myslenie je pojem, ktorý má svoje korene v troch vedných disciplínach: filozofii, (kognitívnej) psychológii a vzdelávaní.

- 1. Filozofický prístup** sa zameriava na hypotetického kritického mysliteľa a na vlastnosti a charakteristiky tejto osoby ako "ideálneho typu", a nie na správanie alebo činnosti, ktoré môže kritický mysliteľ vykonávať.
- 2. Psychologický prístup** sa zameriava na to, ako ľudia skutočne myslia, v porovnaní s tým, ako by mali myslieť v ideálnom prípade. Kritické myslenie je tu definované činnosťami alebo správaním, ktoré môžu kriticky mysliaci ľudia vykonávať.
- 3. Vzdelávací prístup** vychádza z pozorovania učenia sa žiakov a kritické myslenie vníma v rámci hierarchickej taxonómie kognitívnych zručností spracovania informácií, pričom na spodnej úrovni je porozumenie, na vrchnej hodnotenie, a teda tri najvyššie úrovne (analýza, syntéza, hodnotenie) predstavujú kritické myslenie.

Zložky kritického myslenia

1. Schopnosti (zručnosti)

- Analýza argumentov, tvrdení a dôkazov
- Vyvodzovanie záverov pomocou induktívneho alebo deduktívneho uvažovania
- Posudzovanie alebo vyhodnocovanie informácií
- Rozhodovanie a riešenie **problémov**

2. Dispozície (postoje, návyky mysle)

- Otvorenosť
- Spravodlivosť
- Sklon k hľadaniu dôvodov
- Zvedavosť
- Túžba byť dobre informovaný
- Flexibilita
- Empatia

3. Význam základných znalostí

- Znalosť konkrétnej oblasti je veľmi dôležitá, pretože hodnotenia a dôkazy sa v jednotlivých oblastiach veľmi líšia.
- Príliš veľa hodnoty sa stráca, ak sa kritické myslenie chápe len ako zoznam logických operácií.

Kritické myslenie pri riešení informačnej hrozby

- Kritické myslenie pri riešení informačných problémov sa týka schopnosti spochybňovať informácie, ktoré jednotlivci vidia a schopnosti rozlišovať medzi kvalitným a nespoľahlivým obsahom.
- Z výskumu vyplýva, že študenti často nemajú dostatočné zručnosti na to, aby sa dokázali efektívne orientovať v informačnom zmätku.
- Na riešenie tohto problému je nevyhnutné poskytovať vzdelávanie o informačných hrozbách a podporovať iniciatívy, ktoré u študentov podnecujú kritické myslenie. Tieto opatrenia sú nevyhnutné na to, aby si študenti mohli vytvoriť vlastný vnútorný kognitívny "firewall", ktorý ich môže ochrániť pred nebezpečenstvom informačných hrozieb.

Rámec multiliterárnych zručností

- Rýchle zmeny súvisiace s informačnými hrozbami v digitálnom veku si vyžadujú širokú škálu vedomostí a zručností, aby sa jednotlivci dokázali účinne vysporiadať s informačnými hrozbami.
- **Rámec "multiliterárnych zručností"** obsahuje zručnosti na zvládanie informačných hrozieb v kombinácii s poznatkami o faktoroch, ktoré k nim prispievajú. To umožňuje vytvoriť dynamický rámec zručností a vedomostí, ktorý sa môže v budúcnosti rozširovať, keď sa bude prostredie informačných hrozieb meniť. Kľúčové zložky zahŕňajú:
  - (Kritická) mediálna gramotnosť
  - Informačná gramotnosť
  - Spravodajská gramotnosť
  - Algoritmická gramotnosť
  - Štatistická/kvantitatívna literárna/matematická gramotnosť
  - Znalosti o sile a dôsledkoch umelej inteligencie

Rýchle a pomalé myslenie

Keď je jednotlivcovi predložená informácia, môže sa zapojiť do jedného z dvoch spôsobov spracovania informácií: systematické spracovanie, alebo heuristické spracovanie.

- 1. Systematické spracovanie** zahŕňa starostlivú a dôkladnú analýzu prítomných dôkazov s cieľom dospieť k dobre podloženému hodnoteniu dôveryhodnosti. Systematické hodnotenie si vyžaduje značné duševné úsilie.
- 2. Heuristické spracovanie** sa vyznačuje skôr intuitívnym používaním heuristík, alebo meraní, ktoré si vyžadujú len malé alebo žiadne kognitívne úsilie, aby sa dospelo k rýchlemu úsudku o dôveryhodnosti.

Kritické myslenie sa týka času, ktorý je potrebný na podrobnejšie a špecifickejšie spracovanie správy alebo informácie, a to tak, že sa zamyslíme nad zdrojom informácie, jej spoľahlivosťou a dôveryhodnosťou, jej zaujatosťou a možnou agendou, ktorá je jej základom.

Skeptické poznanie

Novinári i overovatelia faktov pri svojej práci systematicky spracúvajú a hodnotia informácie pomocou nasledujúcich **šiestich otázok**, ktoré tvoria princíp "**skeptického poznania**".

1. Typ: O aký druh obsahu ide?
2. Zdroj: Kto a aké sú citované zdroje a prečo by som im mal veriť?
3. Dôkazy: Aké sú dôkazy a ako boli overené?
4. Výklad: Je hlavná myšlienka diela dokázaná dôkazmi?
5. Úplnosť: Čo chýba? Aké by mohlo byť alternatívne vysvetlenie alebo pochopenie?
6. Znalosti: Učím sa každý deň to, čo potrebujem?

Kritické ignorovanie

- Komplexné digitálne prostredie obsahujúce neustále podnety, ktoré sa uchádzajú o našu pozornosť, sťažuje, ak nie znemožňuje, používanie týchto šiestich otázok pri každej informácii, s ktorou sa stretneme.
- Namiesto podpory kritického myslenia o každej informácii je dôležité, aby sme vedeli, do ktorých informácií môžeme investovať svoje obmedzené kognitívne/pozornostné kapacity a ktoré informácie je lepšie ignorovať, aby sme nevyčerpali svoje mentálne zdroje.
- Táto rovnováha medzi tým, čo ignorovať online a do čoho investovať čas a úsilie, sa nazýva "**kritické ignorovanie**". Kritické ignorovanie predstavuje pre pedagógov zmenu paradigmy od zamerania sa na analýzu informácií k sile ignorovania informácií. Kritické ignorovanie sa považuje za nové kritické myslenie pre digitálny vek.

Tri nástroje kritického myslenia

- 1. Sebaovládanie** zahŕňa používanie stratégií situačnej kontroly na efektívne zvládnutie vystavenia rušivým a ťažko odolateľným podnetom. Táto stratégia zachováva autonómiu používateľov a pomáha im získať kontrolu nad ich informačným prostredím.
  - Napríklad nastavenie časových limitov na sociálnych sieťach, nastavenie obrazovky v odtieňoch sivej.
- 2. Laterálne čítanie** sa týka overovania informácií opustením zdroja a overením informácií pomocou iného zdroja na inom mieste.
  - Napríklad kontrola viacerých spravodajských lokalít o tej istej nahlásenej udalosti.
- 3. "Nekrmte trollov" - heuristika** sa týka uvedomenia si toho, že sa netreba zapájať a odmeňovať pozornosť škodlivých online aktérov.
  - Napríklad ich blokovaním a nahlasovaním.

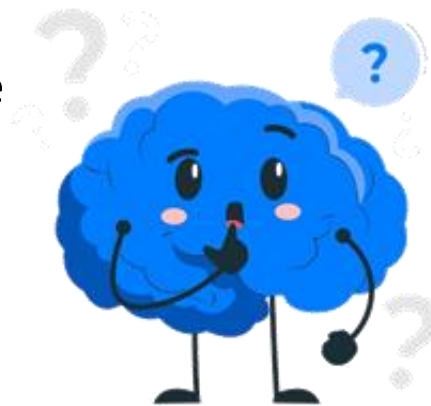

Budovanie kritického myslenia a vyhýbanie sa skepticizmu, cynizmu a nedôvere

- Pri výučbe kritického myslenia o informáciách u žiakov je dôležité dbať na to, aby sa nepodnietila prehnaná skepsa, cynizmus a nedôvera voči médiám.
- **Medzi zdravým skepticizmom a nedôverou je tenká hranica:** napriek dobrým úmyslom by mediálna výchova mohla naučiť študentov nedôverovať online informáciám bez toho, aby im poskytla potrebné zručnosti na to, aby sami vedeli určiť, či sú online informácie dôveryhodné.
- Výsledkom tohto vývoja môže byť všeobecná nedôvera voči médiám a zlé metódy hodnotenia dôveryhodnosti, ktoré zahŕňajú selektívny výskum, ktorý len potvrdzuje už existujúce presvedčenia.

Uvedomenie si kognitívnych predsudkov

- Aby sa predišlo prehnanému skepticizmu, je dôležité, aby sa pedagógovia vyučujúci kritické myslenie o online informáciách nezameriavali len na médiá, ale aj na potenciálne chyby alebo **kognitívne predsudky** jednotlivcov.
- To zahŕňa výučbu o tom, ako základné presvedčenia ľudí ovplyvňujú ich vzťah k informáciám a správam a čo by sa dalo urobiť, aby sa im pomohlo pristupovať k informáciám uvážlivejšie.
- Príkladom kognitívneho skreslenia je **konfirmačné skreslenie**, ku ktorému dochádza vtedy, keď majú jednotlivci tendenciu prikláňať sa k informáciám, ktoré potvrdzujú ich už existujúci svetonázor, a nie k informáciám, ktoré sa od neho odchyľujú. Výskum ukazuje, že ľudia s nesprávnymi informáciami nezmenia svoj názor, keď im boli predložené fakty, ktoré spochybňujú ich presvedčenie; skôr je pravdepodobné, že sa ešte viac pripútajú k svojmu mylnému presvedčeniu.

Sila zvedavosti pre kritické myslenie

- Ak chcete predísť konfirmačnému skresleniu a podporiť otvorenosť voči rôznym pohľadom na svet, ktoré spochybňujú existujúce presvedčenia, jednoduché poučovanie ľudí a tvrdenie, že sa mýlia, je neúčinný a možno aj kontraproduktívny prístup.
- Výskumníci sa naopak domnievajú, že kľúčom k stimulácii kritického myslenia môže byť stimulácia **zvedavosti** jednotlivcov a hľadanie účinných spôsobov, ako vo vzdelávacom systéme a mimo neho podnietiť **ducha skúmania**, keďže sa ukázalo, že zvedavosť pôsobí proti neobjektívnym informáciám a podporuje otvorenosť mysle.
- Pedagógom sa odporúča, aby navrhli také prístupy k vyučovaniu a učeniu, ktoré umožnia študentom skutočne sa zaujímať o svet tak, aby boli schopní robiť si úsudky o informáciách a prijímať dôkazy, ktoré sú v rozpore s ich presvedčením, a nie len hľadať informácie, ktoré ich potvrdzujú.

Stratégie vyučovania kritického myslenia

Výskumníci odporúčajú **štyri typy výučby** kritického myslenia:

- 1. Explicitné inštrukcie** o kritickom myslení, ktoré zohľadňujú aj dispozičnú/afektívnu zložku kritického myslenia.
- 2. Kolaboratívne alebo kooperatívne učenie**, kde sú sociálne interakcie a vzťahy dôležité pre rozvoj zručností kritického myslenia. Spolupráca vytvára príležitosti na to, aby sa nezhody a nesprávne názory dostali na povrch a mohli byť upravené.
  - Poskytnite študentom spoločné základné vedomosti, na základe ktorých môžu spolupracovať.
  - Poskytnite skupinám otázky alebo analytické rámce, ktoré sú o niečo zložitejšie, než by mali tendenciu používať sami.
  - Štruktúrovanie činností prostredníctvom pridelovania špecifických úloh študentom a vytvárania stimulov.

Stratégie vyučovania kritického myslenia

3. **Modelovanie**, pri ktorom učitelia modelujú kritické myslenie vo svojom vlastnom vyučovaní tým, že študentom zviditeľňujú/objasňujú argumentáciu.
  - Používajte "hlasné premýšľanie", aby žiaci mohli pozorovať, ako učiteľ používa dôkazy a logiku na podporu argumentov a tvrdení.
  - Používajte konkrétne príklady, ktoré sú relevantné pre výučbu abstraktných pojmov, ako je "konflikt záujmov".
4. **Konštruktivistické techniky**, pri ktorých študenti preberajú vedúcu úlohu vo svojom vlastnom učení a úloha učiteľa je vedľajšia.

Referencie a ďalšia literatúra

- Damasceno, C. S. (2021). Multiliteracies for combating information disorder and fostering civic dialogue. *Social Media +*. <https://doi.org/10.1177/2056305120984444>
- Goldstein, S., Secker, J., Coonan, E., & Walton, G. (2017). Written evidence submitted by InformAll and the CILIP Information Literacy Group (FNW0079). Retrieved from: <https://data.parliament.uk/writtenevidence/committeeevidence.svc/evidencedocument/culture-media-and-sport-%20committee/fake-news/written/48215.html>
- Jones, D. (2016). Seeing reason. Human brains skew facts. How can we change our minds? *New Scientist*, 232 (3102), pp.28-32.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. London: Penguin
- Kozyreva, A., Wineburg, S., Lewandowsky, S., & Hertwig, R. (2023). Critical ignoring as a core competence for digital citizens. *Current Directions in Psychological Science*, 32(1), 81–88. <https://doi.org/10.1177/09637214221121570>
- Lai, E. R. (2011). Critical thinking: A literature review. *Pearson's Research Reports*, 6(1).
- Lewandowsky, S., Ecker, U. K. H., Seifert, C. M., Schwarz, N., & Cook, J. (2012). Misinformation and its correction: Continued influence and successful debiasing. *Psychological Science in the Public Interest*, 13(3), 106–131. <https://doi.org/10.1177/1529100612451018>
- Metzger, M. J. (2007). Making sense of credibility on the Web: Models for evaluating online information and recommendations for future research. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58(13), 2078–2091. <https://doi.org/10.1002/asi.20672>
- Rosenstiel, T. (2013). Six questions that will tell you what media to trust. *American Press Institute*. Retrieved from: <https://americanpressinstitute.org/publications/six-critical-questions-can-use-evaluate-media-content/>

Odkazy a ďalšia literatúra

- Stanford History Education Group, (Nov. 22, 2016) Evaluation Information: The Cornerstone of Civic Online Reasoning. <https://sheg.stanford.edu/upload/V3LessonPlans/Executive%20Summary%2011.21.16.pdf>
- Sundar, S. S. (2008). The MAIN model: A heuristic approach to understanding technology effects on credibility. In M. Metzger & A. J. Flanagin (Eds.), *Digital media, youth, and credibility* (pp. 73–100). Cambridge, MA: The MIT Press. <https://doi.org/10.1162/dmal.9780262562324.073>
- Trevors et al. (2017). Exploring the relations between epistemic beliefs, emotions, and learning from texts. *Contemporary Educational Psychology*, 48, 116–132.
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Strasbourg. Retrieved from: <https://edoc.coe.int/en/media/7495-information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research-and-policy-making.html>
- White, A. (2022). Overcoming ‘confirmation bias’ and the persistence of conspiratorial types of thinking. *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies*, 36(3), 364–376. <https://doi.org/10.1080/10304312.2021.1992352>
- World Economic Forum (2023). Critical thinking is great, but in a world full of information we need to learn 'critical ignoring'. Retrieved from: <https://www.weforum.org/agenda/2023/02/critical-thinking-ignoring-brain/>

Kritické myslenie

Gratulujeme!
Túto časť ste dokončili

**Spolufinancovaný
Európskou úniou**

Financované Európskou úniou. Vyjadrené názory a postoje sú názormi a vyhláseniami autora(-ov) a nemusia nevyhnutne odrážať názory a stanoviská Európskej únie alebo Európskej výkonnej agentúry pre vzdelávanie a kultúru (EACEA). Európska únia ani EACEA za ne nepreberajú žiadnu zodpovednosť.

